

חנוך לנער

שיעורים ביסודות החינוך

משיחות מו"ר הרב שמואל טל שליט"א

חוברת זו מכילה סיכום שני שיעורים בענייני חינוך מפי מו"ר ראש הישיבה הרב שמואל טל שליט"א, שניתנו במהלך השנה החולפת בפני הורי תלמידי תלמוד תורה 'תורת החיים' ותלמידות ב"ס 'טוהר'.

שתי השיחות משלימות זו את זו, כאשר האחת היא בבחינת 'סור מרע' והאחרת בבחינת 'ועשה טוב'. בזכות העלאת הדברים על הכתב, יוכלו רבים נוספים ליהנות מהדברים החשובים, וגם אלו ששמעו את השיחות יוכלו לחזור על הדברים, לעבדם ולהפנימם.

תודתנו נתונה לראש הישיבה שליט"א, שעל אף עיסוקיו הרבים וסדר יומו העמוס נענה תמיד בשמחה לבקשתנו לשיעור נוסף בפני הורי תלמידינו, כמו גם בכל עניין אחר הקשור לבתי הספר ולחינוך ילדי ישראל. וכן לתלמידו הוותיק, הדולה ומשקה מתורת רבו, הרב שמחה פרידמן שליט"א, שנטל על עצמו את מלאכת הסגנון, הליטוש, העיבוד והעריכה של הסיכומים הראשונים, וכדרכו עשה זאת באחריות, בנאמנות ובהצלחה.

מעבר לתוכנם המעניין והחשוב של הדברים ששמענו מפי ראש הישיבה שליט"א בערבים אלו, עצם העובדה כי מאות רבות של הורים עוזבים את כל עיסוקיהם החשובים ומתכנסים לשם לימוד משותף של סוגיות חינוכיות יש בה מסר עוצמתי מאד, מחזק ומרומם.

הצוותים החינוכיים בשני בתי הספר משמשים שלוחים נאמנים שלכם - הורים יקרים. העובדה שמאחרי השליח עומד משלח אכפת, מעורב ומגבה - מעניקה לנו הרבה כוחות, ועל כך הוקרתנו והכרת תודתנו.

ויהי רצון שנזכה לראות ברכה גדולה בעמלנו - אלו הבנים והבנות, לגדלם לתורה ולמצוות, לאהבת ה' וליראתו, מתוך בריאות, ישרות ושמחה.

בברכה נאמנה

אליקים צדוק - רב בתי הספר

החוברת יוצאת לאור בסיוע הורים צנועים
לתלמידי מוסדותינו, להצלחת בניהם היקרים
בלימוד תורתנו הקדושה

עריכה: הרב שמחה פרידמן

עיצוב: יעל גרוסברג | yaelschr@gmail.com

© אלול התשע"ד

חינוך מתוך התבררות

פתיחה

”אמר המחבר: החיבור הזה לא חברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פירסום גדול. כי לא תמצא ברוב דבריי, אלא דברים שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל, אלא שכפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל - כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה. על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת, כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו חדושים אחר קריאתו שלא היו בו לפני קריאתו, אלא מעט; אבל התועלת יוצא מן החזרה עליו וההתמדה, כי יזכרו לו הדברים האלה הנשכחים מבני האדם בטבע, וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.”

בדברים הללו פתח הרמח”ל את ספרו מסילת ישרים. גם הדברים שייאמרו כאן, יתכן שאין בהם חידוש, ואף על פי כן חשוב לחזור עליהם, לשננם ולרענן את הזיכרון בהם - כדי שנצליח, בעזרת ה', לכוון את חיינו על פיהם.

א. הקדמה: הצורך להשקיע בחינוך

חשיבות חינוך הילדים

אין דבר חשוב יותר בעולם מאשר חינוך ילדינו, זהו תפקידנו העיקרי עלי אדמות. אדם נושא אשה כדי לפרות ולרבות (ראה רמב"ם הל' אישות טו, ז), ומטרת הפרייה והרבייה היא לגדל ילדים לעבודת הבורא - דהיינו לחנך אותם. גם פרנסה ובניין הבית, עם כל חשיבותם, אינם אלא כלים כדי לאפשר חיי נישואין, שמתוך כך ניתן יהיה לגדל את הדור הבא. כאשר הקב"ה אומר מדוע הוא מחשיב כל כך את אברהם אבינו, עד שהוא רואה לנכון לשותף אותו בתוכניותיו - הוא מסביר שזה "לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוָה אֶת בְּנָיו וְאֶת בִּיתוֹ אַחֲרָיו וְשִׁמְרוּ דְּרָוֹ ה' לַעֲשׂוֹת צִדְקָה וּמִשְׁפָּט" (בראשית יח, ט); גדולתו של אברהם, מעלתו הגדולה, היא בזה שהוא מחנך את בני ביתו. אפילו מצוות תלמוד תורה מוגדרת בעיקר כחובה ללמד את הבנים ואת התלמידים (וממילא ברור שכל אחד צריך גם ללמוד כדי שיוכל ללמד), ורק "מי שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו כשיכיר" (רמב"ם הל' תלמוד תורה א, א-ג). כך אנו מעבירים את התורה מדור לדור, בשלשלת רציפה הנמשכת למן האבות הקדושים, דרך מתן תורה, ועד אלינו.

מו"ר הרב יצחק שלמה זילברמן זצ"ל¹ היה תמה מדוע אין בתפילת עמידה ברכה מיוחדת על חינוך הילדים. אמנם ברור שברכות רבות מתקשרות לנושא זה - "אתה חונן" (שנשכיל לחנך נכון), "השיבנו" (שהרי אין לך "עבודתך" - עבודת ה' - גדולה מזו), "על הצדיקים" (שנזכה לחנך את בנינו ללכת בדרך הצדיקים) וכו'; אבל הוא

1 שהתלמוד תורה שלנו פועל על פי הדרך שהוא ייסד, בהתאם להוראת חז"ל.

התכוון להדגיש בתמיהה זו את חשיבות הנושא, שהיה מן הראוי שתוקדש לו ברכה עצמאית. למעשה כל עיסוקנו עם הילדים הוא עבודת ה' - כל משפט שנאמר, כל הנהגה, כל תגובה. "בכל דרכיך דעהו" (משלי ג, ו) - הילדים רואים כיצד אנו אוכלים, מדברים, מגיבים ומתנהלים, ואישיותם נבנית ומתעצבת בהתאם. הוא שאמר חכמים: "גדולה שימושה של תורה יותר מלימודה" (ברכות ז ע"ב) - הדוגמא החיה היא שמעצבת את הילד ומחנכת אותו, יותר מאשר ההספה המילולית². על רבי יהושע בן חנניה נאמר "אשרי יולדתו", כיון שמיום שנולד אמו לא הוציאה את מיטתו מבית המדרש כדי שלא ייכנסו באוזניו אלא דברי תורה (אבות ב, ח ופירוש רבינו עובדיה שם) - שכן אפילו תינוק בעריסה קולט רשמים, ומחקרים מראים היום שהדבר נכון אפילו לגבי עובר במעי אמו. כל פעולה שלנו היא בעלת משמעות אצל הילדים. עובדה זו לא אמורה להלחץ אותנו כהורים, כי ב"ה אנחנו עושים בעיקר דברים טובים, וגם את הטעויות שאנחנו עושים ב"ה יש ביכולתנו לתקן; אבל היא אמורה לגרום לנו להתייחס לתפקידנו כהורים בכובד ראש ובתשומת לב מרובה לאחריותנו הגדולה.

העם היהודי נודע גם בין הגויים במסירות נפשו על חינוך ילדיו, וידוע כי בכל הדורות הורים נשאו תפילות ושפכו דמעות על חינוך הילדים בכל עת מצוא, כמו בזמן הדלקת נרות שבת, בהוצאת ספר תורה ועוד.

2 מרן החזון איש היה אומר, שאם אדם כועס על בנו שעשה מעשה שאינו הגון, ומתוך כעסו מוכיח את הילד, הרי שהילד לומד ממנו שני שיעורים: בדרך של 'לימוד' הוא שומע את התכנים שהאב מטיף לו, ובדרך של 'שימוש' הוא מקבל דוגמה אישית לכך שאם משהו לא מוצא חן בעיניו צריך לכעוס עליו. והרי אמרו חכמים "גדולה שימושה של תורה יותר מלימודה", ואם כן השיעור השני נקלט יותר טוב מהראשון...

החינוך הוא מלאכה קשה ומורכבת בפני עצמה. בחינוך, להבדיל מבניין ואפילו מזריעה, אני עומד מול נפש אחרת - עם אופי, עם רצונות, עם כוחות נפש, עם שאיפות עצמאיות - ואני תלוי בשיתוף הפעולה ההדדי, ולמעשה התהליך תלוי לא רק בי אלא גם בחניך: באופי שלו, בקצב שלו, בטבע שלו, ובאופן התפיסה והנטיות הייחודיות של הנפש שמולי. עם זאת, "אין הקב"ה בא בטרוניא (בעלילה) עם בריותיו" (כלומר הקב"ה לא 'מחפש להפיל אותנו' חלילה. עבודה זרה ג ע"א), ולכן אנו יכולים להצליח מאוד בע"ה - אם נהיה דרוכים, אם נבין את גודל האחריות הרובצת עלינו ונקדיש לכך את מלוא תשומת הלב.

האתגר החינוכי בדורנו

האתגר קשה שבעתיים בדורנו. לא היה דור עם קושי חינוכי כה גדול, דור בו הטומאה כל כך חסרת גבולות, והזמינות שלה כה גדולה, כמו מה שקורה היום. בפועל דרך כמה קליקים במחשב אפשר להגיע למחזות המזוהמים ביותר בעולם. הקב"ה מעמיד את הנוער שלנו בניסיונות שלא היו דוגמתם מעולם. אלא שמיניה וביה זה אומר שהוא גם נתן לנו כוחות עמידה בניסיונות הללו. הסיבה לכך שיש היום נסיונות כל כך קשים היא שהגאולה השלימה כל כך קרובה, בעזרת ה'; שהרי כידוע, המבחנים המגיעים לקראת סוף חוק הלימודים הם המבחנים הקשים ביותר. וכפי קושי המבחנים שעומדים בפנינו, כך גודל הכוחות שהם מעידים שה' נטע בנו. כדי שנוכל להצליח, בעזרת ה', באתגר הגדול הזה - לחנך בדור של גאולה - חשוב שלא נהיה תמימים, ונדע שהמציאות התרבותית הסובבת אותנו שונה לחלוטין מזו שאנו הכרנו בילדותנו. מה שהיה טוב ומספיק כדי לחנך אותנו, ההורים, בילדותנו, וכדי לתת

לנו כוחות לעמוד בנסיונות שהיו אז - אינו מספיק כלל וכלל עבור ילדינו. אנחנו מוכרחים 'להתעדכן'.

התהליך הנפשי הפנימי העובר על ילד שנחשף לתוכן לא מתאים

כדי להבין נכונה את תפקידנו כמחנכים, ובפרט כדי לדעת איך עלינו להתנהל בהקשר של חשיפה לתרבות החילונית, חובה עלינו להבין את התהליך הנפשי הפנימי העובר על ילד שנחשף לתוכן לא מתאים.

בשלב הראשון ילד שנחשף לתוכן לא מתאים, להנאה אסורה, חש בלבול. הבלבול נובע מכך שישנו פער בין התפיסה לתחושה שלו ביחס לאותו תוכן: הוא רגיל **לתפוס** אותו כשלילי, אבל ההנאה שהוא חש מהמפגש אתו היא **תחושה** חיובית.

לאחר מכן ישנה הסתגלות מסויימת, הבלבול כבר לא כל כך צורם, אולם הילד עדיין יודע שהוא בחריגה רגעית מהמסלול הנכון והראוי. אם ה'חור בדלי' לא נסתם מהר, ההשלמה של הילד עם המציאות החדשה שלו הולכת ומתעצמת, והוא מתחיל להתייחס - ייאוש קטן - מהאפשרות להשתייך למסלול הנכון, להיות שייך לקדושה.

למעשה בשלב זה נוצר נתק רגשי בינו לבין עולם הקדושה. בתת ההכרה הוא מזהה את עצמו עם הצד האחר. מתפתחת אצלו תחושה שהוא נהנה מטומאה, זה שייך אליו, זה מדבר אליו, זה מצליח לתפוס אותו, זה נהיה חלק ממנו.

כך נוצר מצב בו הילד באופן סמוי חי בשני עולמות: כלפי חוץ הוא משדר 'עסקים כרגיל' וחשוב לו לציית ולהשתייך לסביבה הטבעית שלו, אך בפנימיותו ובתודעתו הוא גלש בהדרגתיות והוא כבר לא

לגמרי איתנו, וכתוצאה מהיאות להיות כולו בצד ה'טוב' עלול הקרע ללכת ולהתרחב חלילה.

הילד נמצא במקום בו הוא מרגיש נתק ממה שקורה בכיתה, משינון המשנה ומקשר לחכמי הגמרא; הבת לא מרגישה שייכות לדיבורים של המורה בכיתה על תשובה וימים נוראים. התכנים האלה עלולים להיות כבר מהם והלאה, למרות שכלפי חוץ זה לא ניכר. יותר ויותר הילד מרגיש שלמעשה הוא שייך לעולם החילוני, לטומאה, ולא לקדושה.

אולם לבני הנוער יש אמת פנימית חזקה, ולכן הם לא מסוגלים לחיות זמן רב בסתירה כזו. אחרי שמשהו בפנים 'נשרף', או כאמור דעך אט אט, המעטפת החיצונית לא מחזיקה מעמד, והנתק בין הנער או הנערה לבין עולם הקדושה הופך חלילה לעובדה מוגמרת, רשמית ומוחצנת.³

הצורך במשנה חינוכית סדורה

עלינו לגבש משנה חינוכית סדורה, שגם הורים לילדי כיתה א' חייבים לדעת אותה. הלב נקרע מלראות ולשמוע על מה שקורה היום; תופעת ה'נשירה' מגיעה לעשרות אחוזים! אלפי בני נוער מסתובבים במקומות מפוקפקים! ומדובר גם בבני נוער מהבתים הטובים ביותר. הטיפול העיקרי בתופעה זו צריך להיות בטיפול מונע. אם הדרך תהיה ברורה לנו, אם אנחנו נדע איך מתמודדים עם הסערות שמשתוללות ברחובות, נוכל - בעזרת ה' יתברך כמובן - גם להוביל את ילדינו בדרך בטוחה, שתעניק להם יציבות

3 חשוב להבין שלא מדובר דוקא בילד בן 17. מדובר אפילו בגילאים צעירים בהרבה, שההורים עשויים ממש לא להאמין שהילד שלהם נמצא במקום נפשי כזה.

רוחנית. כידוע, בהקשרים כלכליים מצות הצדקה הגדולה ביותר היא להעמיד אדם 'על הרגליים' כך שהוא לא יזדקק עוד לצדקה⁴; כך גם בחינוך ובעניינים שברוח - מוטב להעניק לילד כלים שימנעו ממנו את הקריסה הרוחנית, מאשר לחפש את הדרכים לעזור לו אחרי שהקריסה כבר קרתה.

כפי שכבר אמרנו, אין הכוונה בדברים אלו לרפות את ידינו ח"ו; אנחנו מסוגלים בהחלט להתמודד עם הקשיים הללו, להצליח בגדול ובענק, ולעשות הרבה נחת רוח לקב"ה. אבל לשם כך אנחנו מוכרחים להיות עם יד על הדופק, עם מודעות מאוד גבוהה, המון כובד ראש, והמון השקעה, כדי שנוכל באמת להעמיד בנים ובנות שמאירים את העולם כולו בתורה ובמעשים טובים.

בכל ענייני החינוך, הדוגמה האישית ובעקבותיה ההכוונה וההובלה צריכים לבוא מאיתנו, ההורים והמחנכים. כנגד יצר הרע וכוחותיו העצומים חובה עלינו להעמיד כללים מאוד ברורים ומפורטים; וכדי להצליח לכוון נכונה, עלינו להיות ברורים ומדויקים, לדעת מה אמת ומה שקר, מה מותר ומה אסור, מה נכון ומה לא נכון. כאשר אדם חי בספיקות, יצר הרע מפיל אותו בקלות; אבל אם לנו תהיה בהירות, נוכל בעזרת ה' להנחיל את הדרך הברורה שלנו גם לילדינו.

4 זו לשון הרמב"ם (הל' מתנות עניים י, ז): "שמונה מעלות יש בצדקה, זו למעלה מזו. מעלה גדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק ביד ישראל שמך (=שהתמוטט), ונותן לו מתנה או הלוואה או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה, כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות ולא ישאל (=יבקש צדקה). ועל זה נאמר: 'והחזקת בו, גר ותושב וחי עמך' (ויקרא כה, לה), כלומר החזק בו עד שלא יפול ויצטרך".

ב. בירור השיטה החינוכית⁵

עירוב או פירוד - שני הקצוות ו'שביל הזהב'

בתפיסה שאנו תופסים את התורה ישנה מורכבות מסויימת. אנו אנשי תורה, מאמינים שהתורה היא תורת אמת, שואפים להיות עסוקים בתורה ולחיות חיים של תורה; ועם זאת אנו שואפים להיות מחוברים (מתוך התורה) למכלול החיים - התיישבות, חקלאות, טכנולוגיה, מדע, תקשורת, כלכלה, אמנות, 'צירה וכו' - כיון שאנו מאמינים שהתורה מיועדת להשפיע ולהקרין על כל המכלול הזה, ולכן אמורה להיות קשורה אליו. כמו כן אנו שואפים להיות מחוברים לעם ישראל, איננו רוצים להתבדל ממנו חלילה, אנחנו אכפתיים כלפיו ורוצים גם להשפיע עליו לטובה, ולא מתייאשים מאף יהודי. אבל כאשר החיבור הזה נעשה באופן לא נכון נוצר ערפול וטשטוש בין אויב לאוהב, ומכך מסתעפות טעויות ובעיות רבות, שחלק גדול מהתופעה שעליה דיברנו נגזר מהן.

כדי להימנע מהבלבול הזה, ישנה אפשרות לנקוט ש'אין לי אלא תורה' (ע"פ משנה קידושין ד, יד; אבל עיין יבמות קט ע"ב) - העולם שלי

5 הדברים דלהלן מגיעים מתוך בירור מעמיק ונוקב וחיפוש האמת באופן בלתי מתפשר. כאן המקום להדגיש שאיננו פוסלים חלילה וחס כל דרך חינוכית שהיא, הנאמנת להלכה ולאמונה על פי המסור לנו מאבותינו ורבותינו קדושי עולם, ומכוונת לעשיית רצון ה' והשראת שכינתו בעולמו; וקל וחומר שאיננו פוסלים או מבטלים את נושאי הדגל של כל דרך שהיא, גם אם אנו סבורים שהיא מוטעית, כל זמן שליבם לשמים. אבל הכבוד ואי-הפסילה של הדרכים האחרות, לא סותרים את הצורך לברר ולהגדיר לעצמנו מהי הדרך הנכונה לפי ראות עינינו, ואין הם סותרים גם את הקביעות וההגדרות הנחרצות המתנגדות לחלק מההגדרות של הדרכים האחרות. הבירור נעשה מתוך אהבת ישראל גדולה, ומתוך אמונה שה' יתברך רוצה שכל אחד ואחד יחפש בכלים שה' נתן לו את הדרך הנכונה ביותר לעבוד אותו יתברך באהבה ולחנך את ילדיו ותלמידיו בהתאם לדרך האמת שהתבררה לו.

מורכב רק מלימוד תורה וקיום מצוות, ונמצאים בו רק אנשי תורה ומצוות. בדרך זו קל יחסית להבין שכל מה שאינו שייך באופן מובהק לעולמה של תורה הוא מחוץ לתחום - או פסול לחלוטין או כשר רק בדיעבד וכאילוץ⁶. זו אמנם הבחנה ברורה ופשוטה בין הרצוי לבלתי רצוי, ומהבחנה הזו היא יוצרת רושם של משהו חד וחלק ובלתי מתפשר; אך אינה אמיתית דיה, משום שיש בה ויתור על חלק משמעותי מהאמת של התורה. תורתנו היא תורת חיים, ומכוחה יש לצאת, ליצור, לפעול ולגאול את כל תחומי החיים.

כיון שתפיסה זו אינה נכונה, אנחנו לא חושבים ש'עם ישראל' כולל רק את אנשי התורה והמצוות ו'התורה' מסתכמת בלימוד תורה בלבד - זה אומר שאני כן חייב להיות פתוח לחיים ולעם ישראל, ואיני יכול להתנתק מהם. ומהמקום הזה, שהוא נכון ואמיתי - נוצרת האמירה הנגדית, שהיא מאוד רווחת, לאורך ולרוחב, כמעט אפשר לומר שלטת: אמנם יש לי תורה, יש לי אמת, אבל גם בתרבות הכללית יש דברים טובים ויפים, שאפשר ללמוד מהם ולקבל מהם, וכדאי גם להיות שייך אליהם; ואפילו אם אין לי מה ללמוד מהם, אסור לי להתנתק מהם. יש דברים שקורים כאן, לעם ישראל בארץ ישראל, ואני חייב להיות חלק מהם. יהיו שיאמרו זאת כדבר שלכתחילה, רצוי או אפילו מחויב, ויהיו שיראו בזה דבר שבדיעבד, על כל פנים אפשרי; אבל אלו ואלו מסכימים שצריך להכיר וללמוד את ה'תרבות של עם ישראל', דהיינו התרבות החילונית (וממילא גם ללמוד ממנה)⁷.

6 הדברים מוצגים כגישה תיאורטית, ואין הכוונה לייחס גישה זו לציבור מסוים.
7 עד כדי כך, שישנו רב ומחנך ידוע שאמר שרבנים שאינם צופים בטלוויזיה הם רבנים 'לא רלוונטיים' - כי רב צריך להיות מחובר לעם ישראל, ובשביל זה הוא צריך להכיר את מה שקורה אצל עם ישראל...

יש מי שעושה הבחנה בין ילדים, שאותם צריך להרחיק מלצרוך את התרבות הכללית, ולפחות להגבילם בצריכה זו, למבוגרים, שלהם מותר ואף רצוי להיות מחוברים ומעורים בציבור הכללי גם מבחינה תרבותית.

אולם הבחנה זו, מלבד שהיא לא נכונה (כי מה שפסול פסול גם למבוגרים), היא גם מלאכותית, ולכן גם אינה מחזיקה מעמד; בפועל, מה שנתפס באופן מהותי כנכון עבורי, נתפס ממילא כנכון גם עבור ילדיי, שהרי זה חלק מהאמת שאני מאמין בה, שכך צריך לגדול, מתוך התחברות למציאות הזו. ובעצם נוצרת אמירה שאני והילדים שלי אמורים להיות מחוברים ברמה כזו או אחרת לתרבות החילונית - תוכניות, ספרים, שירים, זמרים, אתרים וכו'.

התפיסה הזו נשמעת הגיונית מאוד. אולם ההתחברות אינה נגמרת בתוכנית כזו או אחרת, אלא הולכת ומתפשטת; וכך מתחיל, באופן סמוי מן העין, תהליך ההחלקה ההדרגתי של הילד במדרון החלקלק.

חשוב לדעת שהפריצות שמשודרת בכלי התקשורת איננה מקרית ולא שולית, אלא היא מובנית בכוונה תחילה. זהו מדע שלם ומקצוע מתוחכם שנועד לייצר 'רייטינג', על ידי גירוי ויצירת משיכה אצל הצופה; ממילא התהליך יקרה ב'פסיק רישיה', בהכרח: חשיפה-נתק-ייאוש-נטישה⁸, חס ושלום. כל זמן שהילד לא מקבל מסר ברור וחד משמעי, שאסור בשום פנים ואופן להיחשף לתרבות זו, לכלים שלה ולערכים שהיא מחנכת אליהם - לא ניתן למנוע את התהליך הנוראי. בדברים הבאים ננסה להסביר בעזרת ה' מהי נקודת הכשל בתפיסה חינוכית זו. האמירה דלהלן, לא רק שאינה מקובלת, אלא

8 הייאוש הוא 'קו פרשת המים', שמביא את הילד לחצות את הקוים, חלילה.

שלצערי הרב כמעט שאי אפשר לשמוע אותה היום; וכבר אמרו חכמינו ש"בעקבות משיחא... האמת תהא נעדרת" (סוטה מט ע"ב).

להתחבר לחיים ולעם אך להתנתק מהתרבות החילונית

אנו נוקטים בדרך מורכבת, אך אמיתית. מחד, איננו רוצים להסתגר רק בדל"ת אמותיה של תורה, משום שברור לנו שהתורה יכולה וצריכה להתגלות ולבוא לידי ביטוי בכל תחומי החיים והמציאות, שייגאלו על ידה ויהפכו כלי לגילוי כבוד שמים ומלכותו יתברך בעולם. זוהי תורה שלמה, זוהי תורת חיים אמיתית. מאידך, חשוב מאד שהדברים ייעשו באמת ומלכתחילה על פי דרכה של תורה, ללא פשרות, ערוביה וטשטוש, שלא ייווצר מצב של "בא ללמד (=להשפיע לטובה על עם ישראל) ונמצא למד (=מושפע מהחילוניות)", ונמצא שכרנו יוצא בהפסדנו. התורה צריכה לעצב את החיים, ולא חלילה להיפך.

"אם יאמר לך אדם... יש תורה בגויים - אל תאמין" (איכה רבה ב, ג). אין בדל של אמת בתרבות החילונית. גם אם במקרה נמצאים שם פירורי אמת (שכמובן נמצאים בתורה בצורה נכונה, מלאה וכוללת הרבה יותר). משל למה הדבר דומה? לשעון מחוגים מקולקל: פעמיים ביום הוא מראה את השעה הנכונה - אך הוא עדיין מקולקל, גם באותם שני רגעים... יתכן שיש פה ושם כמה דברים נכונים בתרבות הזו, אבל מבחינתנו זהו שעון מקולקל, זהו שקר מתחילתו ועד סופו. "תורה בגויים - אל תאמין". אין לך מה לקבל כלל וכלל מהתרבות הזו. זה משפט קנאי וקיצוני, והוא משפט של חז"ל!⁹ בהקשר זה, כל גישה פשרנית - הדוגלת בכך שיש משהו

9 יש להבחין בין עולם המעשה לבין עולם הדעת. איננו מחנכים לקיצוניות בעולם המעשה, משום שבדרך כלל יש לה גם תופעות לוואי שליליות, והיא גם באה

שעולם התורה צריך לקבל מהתרבות החילונית - היא שקר גמור, והאוחזים בה בהכרח אינם יודעים מה קורה בתורה; ומעבר לזה, בגישה כזו יש גם חילול שם שמים, כי היא מציגה את התורה כחסרה דבר אותו עלינו 'לייבא' מתרבות חיצונית המשמשת צרה לתורה. הנזק החינוכי שבזה הוא מבהיל, כי זה אומר שיש משהו שאני מוכרח לקבל מהתרבות החילונית; וברגע שאני מקבל ממנה, אני כבר חלק ממנה, אני זקוק לה, אני משועבד לה.

אמת זכה וטהורה

אנו ניגש לכל תחומי החיים. 'חכמה' ניקח בזהירות (לאחר שנוודא שאינה 'תורה'), אך 'תורה' לא ניקח, בשום פנים ואופן. כפי שלמדנו במאמר חז"ל הנ"ל: "אם יאמר לך אדם יש חכמה בגויים - תאמין... יש תורה בגויים - אל תאמין". אנו מאמינים באמונה שלמה שחיים שלמים, הכוללים את כל התחומים, יכולים לנבוע מתורה ורק מתורה. זו גם הנוסחה הנכונה לחבר את עם ישראל אלינו - דווקא כשנאמר את האמת באופן חיוני, בהחלטיות וכאמת צרופה; ולא כשאנו עצמנו ניתפס, ובצדק, כפשרנים ומבולבלים. מ'מפגשי גישור' ובריתות בין דתיים לחילוניים לא תצא 'חזרה בתשובה'. לעומת זאת, כשאנו מציגים את האמת באופן מוחלט, דוקא זה יגרום לאנשים לחזור בתשובה ולהתקרב אלינו, כיון שהנשמה

על חשבון דברים אמיתיים אחרים. מלבד זאת לא תמיד המניע הפנימי למעשה הקיצוני הוא טהור ואמיתי, וגם זה יוצר בעייתיות. בימינו הקיצוניות גם נתפסת בעיני הציבור באופן שלילי, וממילא משיגה את המטרה ההפוכה מהמצופה. אולם טעות היא להקיש משלילת המעשה הקיצוני אל שלילת ההשקפה הקיצונית. אדרבה, **בכל הקשור לבניין עולמנו ההשקפתי - הקיצוניות היא ערך חיובי**, שכן האמת צריכה להיות מחודדת, ברורה וחד משמעית, חדה כתער, ולא מעורפלת, מטושטשת ומבולבלת. על כן יש להיזהר מהזיקה המוטעית שנוצרה בנקודה זו בין עולם המעשה לבין עולם הדעת.

היהודית הטהורה שבכל יהודי ניזונה מהאמת הזו ונמשכת אליה. מה מוגדר כ'תורה' ומה כ'חכמה'? ה'חכמה', כשהיא באה בהנגדה ל'תורה', משמעותה היא כלל הידיעות הטכניות של קיומו הפיזי של העולם, כגון מידע פיזי וביולוגי או נתונים סטטיסטיים וכדומה. 'תורה', לעומת זאת, היא מלשון הוראה - דבר שמורה לנו את דרך החיים, שמלמד אותנו בדרך ישירה ועקיפה מהם ערכי החיים שאנחנו אמורים לחיות על פיהם. מהי דרך נכונה שיבור לו האדם ומהי דרך פסולה.

המושג 'חינוך' משמעותו הכנסת דבר לתפקידו (רש"י שמות כח, מא), ובהקשר של גידול ילדים - 'חינוך' הוא ההנחלה שמנחיל האב לילדיו (או המורה לתלמידיו וכיוצא בזה) דרך חיים; לפי האמור, זוהי 'תורה' גמורה. כאשר ילד צורך חומר כלשהו - בין אם זה ספר או סרט, והרבה פעמים גם משחק - זהו 'אמצעי חינוכי', משום שהוא מנחיל לילד נקודות מכוונות לחיים, אם בגלוי ואם בסתר. גם הוא, אם כן, 'תורה' לכל דבר.

יש לדעת שכל השפעה קטנה של תרבות זרה על נפש ילדינו הקטנים נמשלת לכתם זעיר על שקף. על השקף הכתם זעיר, אבל כאשר הוא מוקרן אחר כך על הקיר הוא נראה גדול ובולט מאוד; כך אותה השפעה נראית זניחה, אבל כאשר היא מוקרנת במציאות היא מתגלית כרבת-משמעות. השקף שלנו צריך להיות מדויק ונקי, בלי שום תערובת זרה. לא רק סרטי תועבה הם פסולים; גם משחקי כדורגל או כדורסל כתרבות (להבדיל מפעילות גופנית) - וקל וחומר צפייה פסיבית בהם, שהיא אך ורק תרבות - הם פסולים, חד משמעית, כי זה הופך את הספורט לנקודת מוקד בחייו של הילד. מי יהיו הגיבורים של הילד הזה? מי הם מושאי הערצתו?

האם הבעל שם טוב הקדוש והאור החיים הקדוש, הגר"א והחיד"א, הגרש"ז אויערבאך והגר"ע יוסף - או שמא 'כוכבי' ספורט כאלה ואחרים? קשירת ילדינו לתרבות האחרת כבר מתחילה את תהליך ההידרדרות שדיברנו עליו, ושלא נשלה את עצמנו שזה ייעצר היכן שנרצה שזה ייעצר. הכל חוזר לנקודת האמת: מהי האמת? האם אני שייך לתורה הקדושה, או לתרבות החילונית?

ישנם סרטים, ספרים וכדומה, שאינם טמאים באופן מובהק אבל אין מקורם בקדושה, אלא הם שייכים ל'קליפת נוגה'¹⁰ - מעורבים מטוב ורע או 'פושרים'. גם אלו אסורים. ב"ה יש היום ספרות כשרה וחינוכית טובה, ברמה גבוהה מבחינה ערכית ומבחינה מקצועית. אין כל צורך בסופרים החילוניים ובספריהם, ולכן יש להתייחס אליהם כ"בל יראה ובל ימצא", לא מתאים כלל וכלל. גם כשהילד קורא ספר 'תמים' על קופיקו בקיבוץ הוא קונה בקניין אגב את סגנון הלבוש של חברת הקיבוץ שעומדת לידו וכו'. וקל וחומר כשהוא קורא על חברות ואהבה בין נער לנערה, גם אם הוא לא נחשף לתיאורים גופניים פסולים. הוא קונה בקניין אגב את הלגיטימציה לכך, ומתעוררת בו ערגה בלתי ממומשת למציאות הזאת. בסרטים אמנם עדיין ישנו חסר בחומר איכותי שנעשה בקדושה, אבל יש מענה חלקי לפחות, ובעניין הזה אנחנו נצרכים בינתיים להסתפק במועט¹¹.

10 הערת העורך: עולם הקדושה מוגדר כ'גרעין', והטומאה כ'קליפות'. 'קליפת נוגה' היא נקודת תפר: היא 'סתמית' - התוכן שלה אינו טומאה גמורה ולא קדושה גמורה, ולפעמים ניתן למשוך אותה לכאן או לכאן. ועיין תניא, ליקוטי אמרים, פ"ז ד"ה אך נפש.

11 אגב, גם סרטים חינוכיים לא טוב לראות הרבה (אף שנכון לראות מעט), משום שהתרגלות לעוצמת ריגושים גבוהה פוגעת ביכולת להתרכז בלימוד שיגרת, וזה גורם לעלייה מסחררת בבעיות קשב וריכוז.

עלינו להבין שבשאלת החינוך - וכאמור, החומרים שילדינו צורכים הם 'חינוך' לכל דבר - השאלה העיקרית היא להיכן הילד שייך. האם הוא חי מתוך בהירות של אמת, שכל חייו בקדושה ומתוך קדושה, או שהוא שייך גם לעולם החילוני, שואב ויונק ממנו. לפעמים הילד מאוד לוחץ עלינו שנאפשר לו לצרוך דברים כאלו ואחרים שאסרנו עליו - סרטים, ספרים, משחקי מחשב וכדומה; אסור לנו כמחנכים להיכנע לרצונותיו הרגעיים של הילד, יש לעמוד על המשמר, לתת לילד הנחיות ברורות מה מותר ומה אסור, ואז כשקשה באימונים - קל בקרב. אישיותו של הילד נבנית על אמת מוצקה שנותנת לו בסיס איתן וכוחות אדירים להצליח לעמוד בכל ההתמודדויות שנכונות לו. מתוך כך, אנו יוצאים אל החיים ואל עם ישראל מתוך אמת זכה וטהורה, ולא מתוך תפיסה מעורבבת, פשרנית ומבולבלת.

זוהי נקודת הכשל שכל כך רווחת היום, וזוהי ההגדרה של השקר שבה. אם נתביית על ההגדרה הזו, שאנחנו לא מתנתקים מהחיים ולא מעם ישראל, אבל יוצאים אל החיים ואל עם ישראל עם אמת נקייה, זכה, לא מעורבבת - בונים תשתית בסיסית שהיא שמן זית זך - זוהי הנוסחה שאיתה ילד גדל מבורר ולא מבולבל בבבלולים שמפילים אותו ח"ו.

חינוך באהבה

נקודה נוספת שצריך להדגיש היא חשיבות האהבה, ההבנה וההקשבה לילד. חינוך מצריך המון תשומת לב והשקעה. עסוקים ככל שנהיה, עלינו להיות לצידי של הילד בכל צורך ובכל קושי שמתעורר אצלו. בבית צריכה להיות אווירת שמחה ואהבה, וצורך

זה בסיסי אפילו יותר מהצורך במזון - השמחה והאהבה חיוניות לילד כמו חמצן, כמו אויר לנשימה. עלינו להיות קשורים לילדינו בעבותות אהבה, אהבה שאינה תלויה בדבר, ומתקיימת גם אם הם לא מגשימים את כל חלומותינו. בדבר זה אנו הולכים בדרכיו של הקב"ה, שנצטוינו להידבק בהם; שהרי הוא יתברך "בוחר בעמו ישראל באהבה" (מתוך ברכות קריאת שמע), ומתוך אהבה עצומה זו הוא מגדל ומנהיג אותנו. זהו נושא חשוב מאוד שעלינו להאריך בו בנפרד¹², ובלעדיו אין כל משמעות לנושא שאנו עוסקים בו כעת.

הסכנה שבהיחשפות לתוכן שלילי מרצון וכאשר ישנה בחירה

ישנן תפיסות עולם המעודדות לכתחילה חשיפה מבוקרת לתכנים בעייתיים, בטענה שהילד ממילא ייחשף אליהם בעתיד, ולכן עדיף שהחשיפה הראשונית שלו תיעשה על ידי ההורים ובצורה מבוקרת. כביכול זוהי חשיפה לנגיפים רוחניים 'מוחלשים', שאמורה ליצור עמידות חיסונית. אולם גם זוהי טעות חמורה ביותר, ונבאר את הדברים בעזרת ה'.

ישנו ספר קצר בתנ"ך (בתרי עשר), ספר עובדיה, ובו פרק אחד בלבד שכולו נבואה על אדום. את הטעם שדוקא עובדיה נבחר לנבא נבואה זו על אדום הסבירו חז"ל: "אמר הקדוש ברוך הוא: יבא עובדיהו הדר בין שני רשעים (אחאב ואיזבל) ולא למד ממעשיהם, וינבא על עשו הרשע שדר בין שני צדיקים (יצחק ורבקה) ולא למד ממעשיהם" (סנהדרין לט ע"ב ורש"י). מסביר הרב דסלר: איך עשו נהיה עשו, למרות שהיו לו שני הורים צדיקים? כי הוא כל הזמן אמר לעצמו במודע 'אני לא אהיה כמו אבא ואמא, אני אהיה שונה'. "כל

12 הערת העורך: לנושא זה מוקדשת השיחה הבאה.

הצדקות שראו עיניו, וכל החינוך שהשתדלו לחנכו, הגבירו בו את העקשנות לצד ההפכי, ונשרשה בו הטומאה כל כך, עד שבניו עד סוף כל הדורות הנם לוחמים לבטל את תכלית הבריאה". זה סופר-רשע, רשע בריבוע. ומי יכול להינבא על רשע כה שורשי? רק סופר-צדיק, צדיק בריבוע, שפיתח מודעות נגדית לסביבתו. כזה היה עובדיה שגר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם, ולכן דוקא הוא היה יכול להינבא על אדום (מכתב מאליהו ח"א עמ' 158).

אולם ישנו מקור שלכאורה סותר מסר זה. במקום אחר תמה הרב דסלר (שם עמ' 154-153) על מאמר חז"ל: "ויואל משה לשבת את האיש" (שמות ב, כא) - בשעה שאמר משה ליתרו: תנה לי את צפורה בתך לאשה, אמר לו: קבל עליך דבר אחד שאני אומר לך ואני נותנה לך לאשה. אמר לו משה: מה הוא? אמר לו: **הבן שיהיה לך תחלה יהיה לעבודה זרה**, מכאן ואילך לשם שמים; **וקבל עליו**. אמר לו: השבע לי; וישבע לו, שנאמר 'ויואל משה לשבת', אין אלה אלא לשון שבועה" (ילקוט שמעוני שמות קסט). איך זה יתכן שמשה רבינו יישבע להקדיש את בנו לעבודה זרה?! ואיך חז"ל למדו מן הפסוקים מה היה תוכן השבועה? מסביר הרב דסלר, שמשה התרצה לשבת אצל יתרו כיון שהוא זיהה בוודאות שהוא יצליח להוביל את יתרו לדרך האמת; אבל בהתרצות זו היתה טמונה (בפנימיות הלב) הסכמה לשבת עם יתרו אפילו אם כתוצאה מהתחברות זו יימשך בנו בכורו לעבודה זרה. וכך אכן קרה לבסוף, שיצא ממנו יהונתן שהיה כומר לעבודה זרה (שופטים יח, ל). אולם לאור דברי חז"ל על עובדיה, לכאורה הדבר עדיין תמוה: אם "צדיק הדר בין שני רשעים" הוא צדיק כל כך גדול כיון שהוא מפתח נוגדנים לרשעות, למה אצל משה זה לא עבד? למה ההתחברות שלו עם יתרו הובילה לעבודה זרה?

מסבירים בעלי המוסר, שההבדל נעוץ באפשרות הבחירה. לעובדיה לא היתה ברירה, הוא לא בחר במלך ובמלכה הרשעים ובשום אופן לא בחר בחיבור עימם, זו היתה המציאות שנכפתה עליו - וממילא התפתחו בו נוגדנים כנגד הרשעה והקירבה אליהם רק העצימה את קדושתו. אצל משה הבעיה היתה הרצון, ההסכמה, ה"וואל" - במציאות כזו לא רק שלא מתפתחים נוגדנים נגד הרשעה, אלא אף מוכרח שתהיה השפעה ופגיעה אנושה ממנה.

ומכך נשליך לענייננו: עם מציאות שנכפית עלינו בעל כרחנו, נדע אנו ויידעו ילדינו להתמודד, ואף תהיה סייעתא דשמיא; אך השלמה והסכמה מרצון - ואפילו רק למחצה, לשליש ולרביע - היא הרסנית. כי בד בבד עם המסר שאנחנו עשויים לומר לילדינו, שאנחנו צריכים להשפיע קדושה ולא להיות מושפעים מהטומאה, אנחנו גם מחנכים אותם בעקיפין להתרצות להיות שייכים לטומאה. המסר הזה נקלט, והילד מפנים שזה מוצדק 'להתרצות' להיות שייך לטומאה, אפילו אם באופן חלקי. לכן עלינו לחנך לכך שכל מפגש עם הטומאה הוא בלתי רצוי לחלוטין והוא כורח המציאות שאיננו בוחרים בו. אם נחנך את ילדינו שאיננו רוצים טומאה ואין לנו שום קשר לטומאה - אז הילדים בע"ה יגדלו עם רצונות טהורים לקדושה בלבד.

גם ביחס למחויבות הגדולה שלנו לכל עם ישראל צריכה להיות אותה גישה. אנחנו כמובן צריכים לראות את עצמנו כאחראים לכלל ישראל, ועלינו להתפלל על אחינו וגם לנסות להשפיע בדרך של שיעורים וחוגים וסמינריונים ושידורים וכדומה. אבל לא ממקום של השתייכות חברתית. לא ממקום של טשטוש הגבולות הברורים בין הקדושה לטומאה. וכך גם צריך לחנך את ילדינו,

למחויבות ואחריות ואכפתיות לכל מה שקורה לעם ישראל, ולרצון עז לקרב את ישראל לאביהם שבשמים. אבל השדר החינוכי שלנו צריך להיות שאנחנו איננו מעורבים תרבותית וחברתית עם העולם החילוני. אנחנו שתולים לגמרי בעולם הקדושה ומתוכו אנחנו מנסים לפעול פעולות של קירוב ואחריות לכלל העם באהבה.

אין שני מלכים משתמשים בכתר אחד

שוב נזכיר, שנקודת המוצא בחינוך היא דוגמה אישית. אנחנו צריכים להיות נקיים ומדויקים בעצמנו, ומתוך כך לגשת למלאכת הקודש של החינוך.

הדברים האמורים נותנים משנה משמעות להמלכת ה' בראש השנה. "ותמלוך אתה ה' לבדך" - אין שני מלכים משתמשים בכתר אחד. הוא המלך היחיד ואין בלתו, ואנו ממליכים עלינו רק אותו. וכפי שהדגיש ר' לוי יצחק מברדיטשב בתפילתו למוצאי שבת: "שנעבוד רק אותך ולא מישהו אחר חלילה". וכי יש למי מאתנו הוה-אמינא כזו? כן; אם אנו ניזונים גם מתרבות זרה, אף שזה נעשה ללא כוונה ומודעות למשמעות של הדברים, והרבה פעמים כדרך אגב או ללא שימת לב - למעשה זהו שיתוף שם שמים ועבודה זרה יחדיו.

יהי רצון שנזכה להמליך את הקב"ה קודם כל על עצמנו, להאמין שרק מלכותו היא הדבר היחיד ואין לנו מה לחפש בתרבות אחרת, ומתוך כך נזכה גם לחנך את ילדינו בצורה מדויקת, בצורה אמיתית, להיות עבדי ה' באהבה, שהקב"ה ימלוך עליהם ועלינו ועל כל עם ישראל ונזכה במהרה לגילוי מלכותו.

חינוך מתוך אהבה

ה'חמצץ' של החינוך

כאשר התורה, הנביאים או חז"ל רוצים לתאר קשר בריא, קשר של אהבה, בצורתו השלמה ביותר - ובפרט הקשר של הקב"ה לעם ישראל - הדימוי שהם משתמשים בו הוא הקשר שבין אב לבנו: "בני בכורי ישראל" (שמות ד, כב), "בנים אתם לה' אלוהיכם" (דברים יד, א), "כרחם אב על בנים ריחם ה' על יראיו" (תהילים קג, יג), "מוסר ה', בני, אל תמאס, ואל תקוץ בתוכחתו; כי את אשר יאהב ה' יוכיח, וכאב את בן ירצה" (משלי ג, יא-יב), "רחמנו כרחם אב על בנים" (תפילת ראש השנה), "כך אמר הקב"ה לישראל: בְּנֵי... (במקומות רבים בדברי חז"ל) ועוד. ההנחה הבסיסית היא שאב אוהב את בנו, וממילא כל מה שהוא מייסר את בנו זה מתוך אהבה - ולכן אפשר להשתמש בדימוי זה כדי לבטא את העובדה שגם מה שהקב"ה מייסר אותנו זה מתוך אהבה. המסקנה העולה מכך היא שמהות הקשר בינינו לבין ילדינו, כמו גם יסוד הקשר שבין הקב"ה ובינינו, הוא אהבה. חובות הלבבות פותח את דבריו בצורך להתבונן באהבת ה' אלינו, מסילת ישרים מתחיל בזה שצריך להתבונן בכך שה' ברא אותנו כדי שנתענג עליו. וכל האהבה שלנו לה' מיוסדת על האהבה שלו אלינו.

כאשר אנו באים לדבר על 'חינוך', עלינו להבין שהאהבה היא ה'מצרך' הבסיסי ביותר בחינוך. היא לא ה'אוכל' של החינוך - כי בלי אוכל ניתן להסתדר אפילו כמה ימים; היא ה'חמצן' של החינוך. כשם שאנחנו זקוקים לחמצן כל הזמן, בכל רגע ורגע, כדי לחיות - כך ילד צריך לחוות ממש כל הזמן שהוא אהוב. הבית צריך להיות מלא אהבה, עשיר גם בדיבורים של אהבה וגם בהבעה פיזית של אהבה (חיבוקים, נשיקות וכדומה).

יתר על כן, האהבה צריכה להיות מושרשת גם בתודעתו של הילד. הוא צריך להיות בטוח שהוריו מאוד מאוד אוהבים אותו, כפי שאין לנו ספק בכך שבחדר שאנו שוהים בו ברגע זה יש חמצן. בית שזו המציאות הבסיסית בו הוא בית שעומד על בסיס איתן, וקשיים רבים מאוד נמנעים בו מאליהם.

אם הורה מרגיש שהוא לא מצליח להביע אהבה לילדיו באופן גלוי, וקל וחומר אם הוא מרגיש שהוא לא לגמרי אוהב אותם, הוא צריך להבין שזוהי בעיה מרכזית ודחופה, שחובה עליו למצוא את הדרך לפתור אותה באופן מיידי. אם חסרה אהבה - בין אם היחסים בין ההורים לילדים טובים (אין זו ערובה לאהבה!) ובין אם הם עכורים - הילדים גדלים עם חסך משמעותי ביותר. חסך זה נעשה בולט מאוד בגיל הבגרות: הילד עשוי לפתח קשיים ביחסים חברתיים, כשהוא יתחתן יקשה עליו לבנות זוגיות נכונה, עלולה להיווצר אצלו סגירות מובנית, או לחילופין הוא עשוי לסגל לעצמו התנהגות שתובעת תשומת לב (שבדרך כלל נתפסת כהתנהגות שלילית).

אמון באהבת הורים ואמון באהבת ה'

גם הקשר של הילד עם הקב"ה מתעצב על פי הקשר שיש לו עם הוריו¹. כאשר ילד גדל על מצע איתן של אהבה, הוא מרגיש ביטחון בקשר של הוריו אליו, ומתוך כך נותן בהם אמון מלא - הוא בטוח שהם יהיו לצדו בכל מצב, גם אם הוא יעמוד בפני קשיים גדולים. ילד כזה יוכל לפתח אמון גם כלפי ה' יתברך, לא להישבר מקשיים אלא להתחזק בבטחונו בה', שוודאי רוצה בטובתו ולא יזניח אותו. אבל אם החוויה של הילד מהוריו היא חוויה של ריחוק, של אטימות, של התנתקות רגשית - יקשה עליו מאוד מאוד לבנות קשר שונה מזה כלפי ה' יתברך.

משה רבינו עליו השלום מזכיר לישראל את העינוי שעבר עליהם במשך ארבעים שנה במדבר, ומדגיש להם: "וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלוקיך מִיִּסְרָךְ" (דברים ח, ה). דהיינו, אין אלו ייסורים של אכזריות או נקמה חלילה, אלא ייסורים הבאים מתוך אהבה גדולה, כשם שאב מייסר את בנו. הרי שזה דבר שאין צורך לאומרו: הבן כל כך בטוח שאביו אוהב אותו, עד שאין לו כל ספק שאפילו אם אביו מייסרו הרי זה מתוך אותה אהבה. כל כך יציבה היא תחושתו של הבן שהוא אהוב, עד שאפילו הייסורים אין בכוחם לערער אותה. אביו לאב שבנו אינו בטוח שהוא אוהבו! מה יחשוב אותו בן כשיקרא פסוק זה?! "אם ה' מייסר אותי כפי שאבא

1 הערת העורך: יסוד הדברים במאמר חז"ל: "שלשה שותפין הן באדם: הקדוש ברוך הוא, ואביו, ואמו. בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אמר הקדוש ברוך הוא: מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני" (קידושין ל ע"ב). כאשר אדם בא לעולם, תחילה הוא פוגש את שני השותפים האחרונים ביצירתו, ורק בהמשך חייו הוא 'מגלה' את השותף הראשון. בנייה נכונה של היחס בינו לבין יוצריו אלו (אביו ואמו) היא שתאפשר לו לבנות בהמשך, על גביה, את היחס בינו לבין יוצרו העליון יתברך.

שלי מייסר אותי - מוטב שאשמור מרחק גם מה', כפי שלמדתי לשמור מרחק מאבא שלי..."

אין לך אדם בעולם שאינו מתמודד עם קשיים מקשיים שונים. מה יתן לו את הכוח להתגבר, להחזיק מעמד? אם היה לו ביטחון באהבת הוריו אליו, ומתוך כך הוא פיתח ביטחון באהבת ה' אליו - הוא יראה בקשיים אלו ייסורים של אהבה, יתחזק ויתגבר בקרבת ה', ויקבל מעצם הקשר שלו עם ה' עוז ותעצומות לצלוח את כל המשברים. אך אם "אבא" אינו סמל האהבה מבחינתו, הוא גם לא יאמין שה' אוהב אותו, ומאין ישאב כוחות להתמודד? ממילא, זהו גם מתכון לפיתוח חרדות וסיבוכים נפשיים אחרים.

כמובן, כל דבר אפשר לתקן - אפילו חסכים באהבה. אולם ברור שכל אחד יעדיף לבנות את ביתו בצורה בריאה ונכונה, שמונעת את הבעיות מראש, ולא להתמודד אתן אחרי שהן כבר נוצרו. לכן, עוד לפני שניגשים 'לפתור בעיות' בחינוך, חשוב ליצור בסיס יציב לחינוך - על ידי חום ואהבה.

חסמי האהבה

ישנן סיבות רבות, חלקן מודעות וחלקן לא, לכך שהורים מתקשים להעניק אהבה באופן גלוי: לפעמים ההורים חוששים מפינוק יתר - הם רואים באהבה פינוק והסרת גבולות, וחשוב להם שהילדים יגדלו במסגרת ברורה, בעלת גבולות חדים, ולכן הם 'מייצרים' קור ונוקשות; וישנם כאלה שבאישיותם נוטים לתכליתיות וסולדים מרכרוכיות ומרגשנות, ולכן נמנעים מגילויי אהבה כלפי ילדיהם. ישנם הורים הסבורים שדי בכך ששוררים בבית יחסים טובים ורגועים בין בני המשפחה, ובכלל זה בין ההורים לילדים, ואין צורך

באהבה; אחרים מבינים שאהבה היא דבר טוב, אבל אינם מבינים עד כמה היא הכרחית, וכיון שהם לא מודעים לחשיבות הדבר הם לא טורחים להשקיע בזה כוחות או חשיבה ואפילו רק תשומת לב. הורה שבעצמו לא הכיר אהבה בילדותו, סביר שיגדל גם את ילדיו באווירה דומה - ללא אהבה. זה עשוי לנבוע מחוסר מודעות לצורך באהבה, כאמור לעיל; אבל זה עשוי גם להגיע ממקום עמוק יותר. לבו של אותו הורה אומר לו: "אם אתה מעניק אהבה לילדך - משמע שילד שגדל צריך לקבל אהבה. אתה הרי לא קיבלת אהבה כשגדלת; אם כן, אתה סובל מחסך, חסר משהו בבניין אישיותך!" אף אחד לא אוהב להרגיש שיש לו חסכים. הוא עלול לבחור לגדל את ילדו בלי אהבה, ולו בכדי לשדר לעצמו שזה בסדר לגדול כך.

אם הבעיה איננה רק בגילויי האהבה, אלא באהבה עצמה - דהיינו, אם אחד ההורים באמת אינו אוהב את אחד מילדיו - הדברים כמובן חמורים שבעתיים. וזאת יש לדעת: אי אפשר לרמות את הילדים! לילד יש קליטה חדה ומעולה, יש להם את מערכת הרדאר המשוכללת ביותר בעולם, שגם בעוד 50 שנה לא יצליחו לפתח כמותה... והוא יודע טוב מאוד שאבא לא אוהב אותו. מה הוא יעשה? הוא יתן לאביו הרבה סיבות מדוע לא לאהוב אותו...

כשאין אהבה, כל בקשה שמבקשים מהילד וכל דבר שמצפים ממנו לעשות או שלא לעשות הופך למוקד חיכוך ומייצר משברים. כך נוצר 'מעגל קסמים' שלילי שמזין את עצמו. כדי להינצל ממצאות זו, ובעיקר כדי להימנע ממנה בעוד מועד, חשוב מאד שההורה יתבונן בעצמו, יאתר את מה שחוסם אותו מלאהוב, ויידע לשחרר את החסם הזה. במידה והוא לא מזהה את החסם, או שהוא מזהה אותו אך אינו יודע כיצד לשחררו, כדאי מאוד שיפנה לייעוץ.

משמעת וחינוך לערכים

לעומת זאת, כאשר האהבה קיימת וגלויה, והיא גם באה לידי ביטוי באופן פיזי (חיבוקים ונשיקות וכדומה) ומילולי (מחמאות, מילות אהבה וכדומה) בשפע² - קל להפעיל את הילד. באופן טבעי, הילד רוצה לעשות טוב, רוצה למלא את רצון הוריו ולשמח אותם; על המצע הרך והנעים של האהבה גדל ילד שמסוגל ורוצה להביא לידי ביטוי את פנימיותו הטהורה והזכה, ולכן על פי רוב הוא עושה בשמחה מה שמבקשים ממנו.

אולם יש בזה גם עומק נוסף: הלכה היא ש"אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו" (כתובות יח ע"א ועוד) - כאשר אדם מרגיש שהוא חייב למישהו, שאותו פלוני עשה לו טובה, לא תהיה בו החוצפה לכפור לחלוטין בטובתו של אותו אדם.

כאשר ההורים מעניקים לילדם אהבה שופעת, זה בונה ומחזק את נפשו, והוא מרגיש זאת; באופן טבעי הוא רוחש כלפיהם הכרת הטוב, ומתוך כך הוא חש מחויבות פנימית שלא להמרות את פיהם. כשמגיעים למצב כזה, הסמכותיות של ההורים בבית באופן כללי עולה מדרגה.

וכמובן, "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם" (משלי כז, יט). כשהילד מרגיש שההורים שלו אוהבים אותו באמת, מתעוררת גם בו אהבה אליהם, והיחסים בין הילד להוריו מתבססים על אהבה הדדית. כשילד אוהב את הוריו ומרגיש את אהבתם אליו הוא גם רוצה ושמח לעשות את רצונם באופן טבעי.

2 יש לזכור גם ש"אחרי המעשים נמשכים הלבבות" - גילויי האהבה המעשיים מסייעים גם בשחרור החסמים הנזכרים.

ומה ההורים רוצים מהילד? כמובן, ישנם הרצונות היומיומיים - סגור את הדלת, פְּנֵה את השולחן, סַדֵּר את המשחקים, שב לעשות שיעורי בית וכדומה. אבל בהסתכלות רחבה יותר, כל בית באשר הוא מחנך לערכים. בית יהודי שורשי מחנך כמובן לערכי-נצח: לימוד תורה ואהבת תורה, קיום מצוות, עבודת ה', חיבור לכלל ישראל וכו'.

ילד שגדל בבית ביקורתי וקר, לא נוצרת אצלו מחויבות פנימית לבית ולערכיו. לעומתו, ילד שגדל בבית חם ואוהב מרגיש רצון להמשיך את ערכי הבית. כשם שהוא רוצה למלא את רצון הוריו ביומיום ומרגיש מחויבות לשמוע בקולם - כך הוא רוצה למלא את רצונם בכך שהוא הולך בדרכם, והוא גם מרגיש מחויבות לדרך זו. אוירה חיובית זו היא ה'שיטה' לגדל בנים ובנות שהולכים בדרך ה' בשמחה ובאהבה.

אולם לא רק אנחנו כהורים צריכים להיות משמחים ומאירים, אלא גם הערכים להם אנו מחנכים צריכים להיות כאלה. השבת, למשל, צריכה להיות משמחת ומעניינת. חשוב מאוד שבשולחן השבת הדיבורים יהיו מושכים, ולשם כך צריך האב להכין סיפור מרתק, דבר תורה שמדבר אל הילדים וכדומה, וברוך ה' ישנם היום ספרים טובים שאפשר להיעזר בהם. מותר וצריך גם לתת לילד בשבת ממתקים שהוא אוהב³. השבת בכלל, ושולחן השבת בפרט, הם גם ההזדמנויות המרכזית (בעיקר לאב, אם הוא לא נמצא הרבה בבית) להיות עם הילד: להקשיב לו, ללמוד עמו באווירה של כיף, כשהוא יושב לידך או על ברכיך (אבל לא מולך, בצד השני של השולחן, כמראיין ומרואיין), ותוך כדי הלימוד או השיחה להעניק לו מדי

3 הערת העורך: גם ביום חול מותר לתת ממתקים... אך אין זה המקום לדון בשאלת המינונים והאופנים.

פעם חיבוק או לטיפה, ולהביע את ההנאה שיש לך מעצם השהות במחיצתו ומהפעילות המשותפת עמו.

מחמאות הן דבר שאנחנו צריכים להרבות בו המון. אם ישנו הורה שחס על זמנו, והוא חושש שריבוי מחמאות והתייחסויות לילד יבזבז לו זמן יקר ואולי גם יגרום לו לביטול תורה - עליו לדעת שזה דוקא המתכון הבטוח ביותר לחיסכון בזמן: אם ממעטים באלו, נדרשים חלילה להשקיע הרבה יותר זמן לטיפול בבעיות שנוצרות מחמת החסך באהבה...

התמודדות עם בעיות משמעת - מתוך אהבה

עד כה עסקנו ביסוד שעליו עומד הבית, במצע שממנו צומחים הילדים - האהבה. כמובן, גם בבית שיש בו אהבה מרובה וגלויה ישנן התמודדויות חינוכיות, וגם לילד שמשופע באהבה מתעוררים מפעם לפעם קשיים. מהי הדרך הנכונה להתמודד עם מציאות שילד אינו עושה את מה שמבקשים ממנו, מתנהג באופן שאינו רצוי או אינו ראוי, וכדומה?

לכאורה בפני ההורים עומדות לבחירה שתי דרכי פעולה אפשריות: האחת, לפעול מתוך **נוקשות** - לייצר משמעת חזקה מתוך מערכת מסודרת ומדויקת של שכר ועונש, בה כל התנהגות תקבל משוב ברור ומיידי, לטוב או לרע. הדרך השניה היא לפעול מתוך **סובלנות** גדולה - לא לדרוש מהילד אלא רק לבקש ממנו, אם הוא לא מבצע להמתין בסבלנות, ובעצם להכיל ולקבל את המציאות שהילד אינו שומע בקול ההורים.

מן הסתם אף אחד לא ידריך לנקוט באופן עקבי ומוחלט אך ורק בדרך אחת משתי הדרכים הללו, אלא לנוע בין שתיהן - לפעמים

להגיב כך ולפעמים כך, בהתאם לנסיבות המשתנות ולנפש הילד. אולם האמת היא ששתי הגישות הללו אינן נוגעות בנקודת החינוך עצמה. חינוך אמיתי הוא משהו אחר לגמרי, והוא מחזיר אותנו אל שורש החינוך - האהבה⁴.

כאשר אנו ניגשים לבעיות משמעת, עלינו להפנים ראשית כל את האמונה בכך שכל ילד הוא טוב. כיון שהוא טוב, הוא גם רוצה לעשות טוב - אלא שמחמת קשיים שונים הוא לא מצליח להביא את הרצון הטוב הזה לידי ביטוי, ועושה מעשים שאינם ראויים או נמנע מלעשות את הטוב שלבו באמת רוצה לעשות.

ייקל עלינו להאמין בכך אם נתבונן על עצמנו: האם אנו רעים, חלילה? ואף על פי כן, כמה פעמים אנחנו נכשלים ועושים מעשים שלא היינו רוצים לעשות? כמעט תמיד יש לנו 'הסברים' מדוע עשינו כך וכך, גם אם בעצם היינו רוצים לעשות אחרת; את אותה הסתכלות עלינו 'להעתיק' כלפי הילד - הוא טוב, הוא רוצה לעשות טוב, אלא שמסיבות שונות הוא נכשל כעת והתנהל באופן שבעצם גם הוא עצמו לא היה רוצה להתנהל.

תפקידם של ההורים, מתוך אהבתם הגדולה אל הילד, הוא בעצם לבוא לעזרתו - להשתמש בנסיונם העשיר כמבוגרים כדי לסייע לו להתגבר על הקשיים שעומדים בפניו. אם הם מקפידים על המצע הנכון, דהיינו הם מרבים תמיד בגילויי אהבה כלפי הילד, הוא יידע באופן ברור ומוחלט - כחוויה קיומית - שהם רוצים רק את טובתו ובאים לעזרתו. כאשר ההורים רואים שילדם מתקשה במטלה מסוימת, נכשל שוב ושוב במשימה כלשהי, או נוהג בדרך לא ראויה

4 הדברים דלהלן אינם אמורים בילדים קטנים מאוד, בני שנתיים וכדומה, אלא בילדים שכבר עמדו על דעתם. ככל שהילד גדול יותר הדברים משמעותיים יותר.

בהקשר כלשהו, הם יכולים לשאול אותו ולהתעניין בו התעניינות כנה: מה מפריע לך? מה הקושי שלך? מה מטריד אותך? כאשר ההורים שואלים ומתעניינים בילד, הוא לא יחשוב שהם שואלים אותו כ'שוטרים', כיון שהוא לא חוֹף אותם כשוטרים אלא כאוהבים; ולכן הוא ירגיש ששאלותיהם לפשר מעשיו נשאלות בנימה של רצון לעזור ולא בנימה של תחקיר. ממילא הילד ישתף פעולה, כיון שהוא יחוש שהוריו באים להושיע אותו - שהרי גם הוא לא רוצה את ההתנהגות השלילית שלו! הוא מתוסכל מעצמו! כך יהיה אפשר לדובב אותו ולנהל אתו שיחה מעמיקה, שבה הוא מביע את רגשותיו, וההורים יוכלו להיעזר בנסיונם ובהבנתם כדי לסייע לו להיחלץ מהמצוקה שהוא נתון בה⁵.

נמחיש את הדברים על ידי דוגמה:

ילד שנוהג באלימות אינו 'אלים' ולא 'רע'. הוא לא רוצה להתנהג כך. הוא גם יודע שלו עצמו יהיה הרבה יותר טוב ונעים אם לא יתנהג כך. הוא פועל באלימות ממניעים שונים: יתכן שהוא מרגיש מאוים מהילד המוכה, יתכן שהוא מרגיש מושפל מחמת מישהו אחר וההכאה מעניקה לו תחושת עליונות, יתכן שהוא מרגיש שלא שמים לב אליו וכשהוא מרביץ הוא מושך תשומת לב, ועוד. אם נפעל רק בדרך ה**נוקשות** - להרחיק אותו מהחדר, למנוע ממנו הטבות וכדומה - אולי נמגר את התופעה ברמה מסוימת, אבל לא נרפא את נפשו

5 זו בעצם הדרך להתמודד עם כל קושי בחיינו - 'לדובב את הקושי', להציף אותו, ומתוך כך לתת לו מענה. זוהי ה'התבוננות' שאנו מדברים עליה הרבה, שהיא היסוד של כל עבודת ה'. למעשה ההדרכה כאן היא פשוט לעשות עם הילד 'התבוננות'. מי שאינו מכיר את הנושא החשוב הזה יכול לקרוא את החוברת 'מדריך להתבוננות', שנועדה להסביר את הנושא ולהדריך כיצד לקיימה.

הפצועה של הילד המכה. מצד שני, אם נבין מאוד לנפשו ומחמת הבנה זו נהיה **סובלניים** כלפיו ולא נתייחס כלל לאלימות שלו - לא רק שלא נמגר את התופעה, אלא גם לא נויעל לו כלל, כיון שהוא יישאר גם עם האלימות וגם עם הגורם שלה. ההתמודדות הנכונה היא לנסות לעזור לו לפתור את הבעיה שגורמת לו לנהוג באלימות. צריך לקרוא לו לשיחה רגועה⁶, ומתוך גישה של אהבה, אמון ורצון לעזור, לשאול אותו ולברר יחד עמו מה מפריע לו וגורם לו להתנהגות כזו; ומתוך כך לחשוב אתו ביחד כיצד להתמודד עם הגורמים המפריעים הללו, אילו מחשבות כדאי לו לחשוב כדי לא להיות מתוסכל מדברים שמתסכלים אותו, כיצד היה נכון להגיב וכו'.

דוגמה נוספת:

כאשר ילד מתחמק מלהגיע לתפילה, יש לזה סיבה. יתכן שהתפילה ארוכה מדי ומשעממת אותו, יתכן שהאווירה בבית הכנסת אינה נעימה לו, יתכן שישנם שם ילדים שמציקים או לועגים לו, וכדומה. אם נכפה עליו השתתפות בתפילה - בדרך ה**נוקשות** - אולי נשיג את התוצאה המיידית, דהיינו הוא יגיע עכשיו לתפילה, אבל נפסיד משני כיוונים: ראשית, כיון שהגורמים המפריעים עדיין קיימים ואינם מטופלים, הוא עלול שלא להחזיק מעמד בהגעה לתפילה; והבעיה השניה קשה הרבה יותר,

6 כ'עזרה ראשונה' לפעמים צריך להרחיק את הילד, אם כדי להראות בצורה ברורה שהתנהגות כזו אינה לגיטימית, ואם כדי להגן על הילד המוכה. מלבד זאת, את שיחת ה'התבוננות' אין לנהל ממש בעת גילוי האלימות, כיון שאז הילד סוער ולא ישתף פעולה. צריך לתת לו להירגע, ולמצוא בהקדם האפשרי את ההזדמנות לנהל אתו שיחה רגועה וקרובה על מה שאירע.

והיא שהתפילה נחוות אצלו כחווייה לא נעימה, וממילא כאשר הוא יתבגר וכבר לא יהיה כפוף כל כך להוריו הוא עלול לבעוט בתפילה (וחלילה גם בכל מה שהיא מסמלת מבחינתו - תורה, מצוות וכו'). אולם מצד שני, אם נגיב להתחמקות של הילד בסובלנות יתר, הוא ימשיך לא להגיע לתפילה. תפקידנו כמחנכים לעודד את הילד להציף את אותם קשיים או חוויות שליליות שגורמים לו להימנע מלהגיע לתפילה, ולעזור לו לתת להם מענה - אם על ידי התמודדות נכונה מצדו (כגון מיקוד התפילה לזמן קצר יותר וקריאה בספר ביתר הזמן), ואם על ידי שינוי התנאים מצידו (כגון מעבר לבית כנסת אחר) וכדומה.

כאמור, לכולנו יש קשיים. איך אנחנו מתמודדים אתם? חושבים על הקושי, מחפשים את הדרכים לפתרוננו, לומדים עליו, ומנסים לעשות שינויים. מאין לנו התובנות, ההכוונות, ההסברים? כמובן, ה' יתברך מעניק לנו אותם - גם דרך התורה, אבל בעיקר דרך המחשבות הנכונות שהוא שותל בדעתנו. הווי אומר, אף על פי שה' יתברך הוא אינסופי, ואנחנו קרוצי חומר, מוגבלים - הוא יורד אלינו, מקשיב לקשיים שלנו, משתתף בצערנו - "עמו אנכי בצרה" (תהילים צא, טו)⁷; ומתוך כך מדריך ומכוון אותנו איך לעבוד אותו כפי מידותינו המצומצמות - "דברה תורה כלשון בני אדם" (ע"פ ברכות לא ע"ב ועוד), "דברה תורה כנגד יצר הרע" (קידושין כא ע"ב).

כך בדיוק צריך כל אב לנהוג עם בנו. לא בביקורתיות ולא

7 "בשעה שאדם מצטער, שכינה מה לשון אומרת? 'קלני מראשי, קלני מזרועי'" (סנהדרין מו ע"א); 'קלני' הוא קיצור של "קל איני", דהיינו כואב ("כבד") לי הראש או הזרוע (ע"פ רש"י שם).

בענישה⁸, אלא מתוך הקשבה לילד, למאויים שלו, לקשיים שלו, להתמודדויות שלו, ומתוך הבנה ורצון לעזור. להיות עם הבן בצרתו, בקושי שלו, ומהמקום הזה להוביל אותו לפתרון⁹. אל לנו להיות ביקורתיים, אלא להיות קשובים ונכונים לעזור.

חינוך נכון לתפילה ולברכות

בשולי הדברים, נתייחס לשאלה כיצד יש לחנך את הילדים לאהבת התפילה והברכות. התשובה היא שצריך להדגיש מאוד באוזני הילדים כמה הקב"ה שמח בתפילות וברכות שלהם. ניתן 'לצייר' להם איך כל הפמליא של מעלה מתרגשת לקבל כל ברכה וברכה, כמה אור כל תפילה מביאה עמה, כמה הקב"ה מצפה ומשתוקק לשמוע את קולו של ילד יהודי מברך את שמו, וכיוצא בזה. בשנים האחרונות יוצאים ספרים רבים, בעיקר מבית המדרש החרדי, שמדגישים נקודות אלו בצורה יפה מאוד. בנוסף לכך, ניתן ורצוי שגם ההורים יביעו את שמחתם בכך שהילד מברך באמצעות מתנה סמלית מתאימה (ממתק, צעצוע קטן וכדומה); אבל חשוב שמתנה זו תינתן דוקא לאחר מעשה, ולא תובטח מראש על ידי התניה ("אם תברך יפה תקבל כך וכך").

כך גם לגבי תפילה בבית הכנסת: החיזוק העיקרי שהילד צריך

8 עונש הוא תרופה. בתרופה משתמשים כשיש מחלה, ולא באופן יומיומי. אם התקשורת בינינו לבין ילדינו מבוססת על התדר הנכון של האהבה, אנחנו אמורים שלא להזדקק לעונשים.

9 הדברים אמורים בחינוך הורים לילדיהם. חינוך בכיתה דורש התייחסות מיוחדת, כיון שמדובר במנגנון גדול ומורכב יותר. אך גם שם היסוד הוא אותו יסוד: כל תלמיד צריך להרגיש שהמחנך אוהב אותו מאוד, ובעיות בדרך כלל יש לפתור באמצעות שיחות אישיות, במוכנות ורצון לעזור לילד לפתור את הקושי שהוא תקוע בו; אלא שלעתים - כ'הוראת שעה' - צריך להעניש כדי להשיג תוצאה מיידית, כגון במצב קיצוני שמזיק לרבים.

לקבל בהליכה לתפילה בבית הכנסת הוא החוויה הנעימה שבזה. צריך ללכת אתו יד ביד, להדגיש את המציאות שזהו זמן שהילד זוכה להיות בחברתו של אבא, והחוויה היא חוויה חיובית משותפת לשניהם. וגם כאן, אפשר ורצוי להוסיף צ'ופר קטן ולא מתוכנן.

העיתוי הנכון להתחיל לקחת את הילד לבית הכנסת הוא כשהילד מגיע לכיתות הנמוכות בבית הספר (ב-ג)¹⁰. בשלב זה התפילה אמנם ארוכה מדי בשבילו, אבל חשוב שהוא יתרגל לחוויה של התפילה בבית הכנסת כחלק ממציאות החיים שלו. כדי לא להעמיס עליו, כדאי שהוא יגיע לזמן קצר יחסית וגם יביא אתו ספר לקריאה. האבא צריך להגדיר לו מה בדיוק יתפלל, ובשאר הזמן יקרא בספר. בהמשך, כאשר הילד מתרגל לתפילה והמסוגלות שלו עולה, יש להגדיל לאט לאט את משך השהייה בבית הכנסת ואת אחוזי ההשתתפות בתפילה - אך ללא כפייה, שיוצרת התמרמרות, אלא באהבה ובשמחה ומתוך חיזוק הרצון הטוב של הילד.

ידידות

בקשר שבין ה' יתברך לישראל אנו מוצאים דבר מופלא: ישראל נקראו 'ידידים' לה' (ירמיה יב, ז; מנחות נג ע"ב; ברכת 'אמת ויציב', ועוד). גם בינינו, בנים יכולים להיות ידידים להוריהם¹¹. אמנם חייבת להיות להורים סמכות על הילדים, וברור שיש מדרג ברור בין ההורים לילדים מצד ניסיון החיים והידע, וכמו שקיימים סמכות ומדרג ברור בינינו ובין ה' יתברך; אך עם זאת יכול להיות ביחסים אלו גם צד של ידידות: יש לי מה לשמוע מהילד, הוא יכול להחכים אותי,

10 להבדיל מחינוך לתפילה בכלל, שצריך להתחיל כבר בגיל צעיר מאוד.

11 מדובר בגילאים מבוגרים יחסית, אבל מקצת מזה יכול להופיע כבר בגיל 7-8.

להשמיע באוזני אמירה נבונה. אני גם יכול לשתף אותו בדברים שמעסיקים אותי, ולעתים אפילו אשנה את הנהגתי בעקבות ההתייחסות שלו. הרי זה מעין מה שמצאנו שגם הקב"ה כביכול מקבל את הכרעתם של ישראל אף אם זו אינה עולה בקנה אחד עם מה שהוא אמר, ואומר "נצחוני בני"¹².

קשר מיוחד כזה יכול להיבנות רק על גבי בסיס איתן של אהבה. כאשר ההורים אוהבים מאוד את ילדיהם ומראים להם זאת, ומתוך כך הילדים רוכשים ביטחון באהבת הוריהם אליהם ואוהבים גם הם את הוריהם, יכולה להיבנות גם ידידות ביניהם. התוצאה של ידידות כזו היא נפלאה ביותר: לא רק שמאומה לא נגרע מכבודו ומערכו של האב, שכביכול 'יורד' אל הילד, אלא להיפך - הילד מתרומם ומתקרב לאביו, ועל ידי זה הוא מתדמה אליו ומקבל את כוחו. זה דבר שהולך ומתעצם, ומביא את הילד למקום יותר בוגר, יותר משמעותי, יותר עוצמתי. זוהי פסגת החינוך.

12 כמעשה הידוע ב'תנורו של עכנאי', שהקב"ה "חיך ואמר: נצחוני בני, נצחוני בני" (בבא מציעא נט ע"ב). ועיין עוד פסחים קיט ע"א: "למנצח מזמור לדוד" - זמרו למי שנוצחין אותו ושמח... שנאמר: 'ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו' (תהילים קו, כג).

סיכום

החינוך - תפקידו הראשי של כל הורה - הוא משימת קודש. אין זו 'בעיה' ולא 'עונש' שהוטל עלינו, וגם היישום שלו אינו ב'פתרון בעיות' או בעונשים. חינוך הוא חוויה משמחת ובונה, שיסודה אהבה, תמציתה אהבה, ותכליתה אהבה. וכשאנחנו מחנכים נכון, בעזרת ה' יתברך, אנחנו הולכים בדרכי ה', ממלאים את חלקנו בשותפות עמו בהבאת הילדים לעולם, וזוכים גם להעניק להם את הכוח לאהוב את ה' ולעבוד אותו באמת.

לסיום יש לציין שגם האהבה בין בני הזוג חשובה מאוד לגידול הנכון של הילדים. עסקנו בכך שהתדר שעליו הבית עומד צריך להיות תדר של אהבה; חלק מזה הוא שיש אהבה בין בני הזוג. מתחים בין ההורים מעיבים מאוד על עולמם של הילדים ומאיימים על יציבותו.

לכן השלום בין בני הזוג נקרא 'שלום בית' - כיון שהוא מקרין על הבית כולו, על המשפחה כולה. הבית כולו ניזון מהשלום בין האיש לבין האשה ומבוסס עליו. מובן, אם כן, שהשקעה בזוגיות היא בעצם השקעה בחינוך; ההשקעה הגדולה שבני הזוג משקיעים באהבה ביניהם היא אחד הדברים היותר משמעותיים בבואם לגדל את ילדיהם לתורה ולמעשים טובים.

יתר על כן, הזוגיות היא בעצם כלי לחינוך. מדוע יצר הקב"ה קשר כל כך מופלא ומיוחד בין איש לאשה? הפסגה של קשר זה, הכוונה הפנימית ביותר שלו, היא שבעצם ההשקעה שאנחנו משקיעים כדי לבנות ולפתח אותו אנחנו משפיעים המון טוב על הילדים. הוא שלמדונו חז"ל: "איש ואשה, זכו - שכינה ביניהן" (סוטה יז ע"א); בניין הזוגיות בחיבור חזק הוא השראת שכינה בבית, וממילא

השפעת טובה לכל בני הבית. כשילד גדל בבית כזה, שהוא מרגיש שאבא אוהב את אמא ואמא אוהבת את אבא, שהוא חי את זה שלבו של הבית פועם על אהבה - זה משפיע המון על היציבות שלו. זה חלק מהעניין של "לחנך מתוך אהבה"; לא רק לחנך מתוך אהבה כלפי הילד, אלא לחנך מתוך זה שהבית הוא בית של אהבה. יהי רצון שנזכה להתחזק באהבה גדולה אל הילדים שלנו ובאהבה ואחוה ושלום ורעות בין איש לאשתו, ומתוך כך שהקב"ה יזכה אותנו לגדל ולחנך את ילדינו באהבה לתורה ולמעשים טובים, שיזכו להיות מאירים את העולם כולו בתורה ובמעשים טובים.